

نظام مطابقه در زبان زازاکی*

عبدالرحمن صادقی (دانش‌آموخته رشته زبان‌شناسی دانشگاه آزاد، واحد تهران مرکز)

محمد مهدی اسماعیلی (عضو هیئت علمی گروه زبان‌شناسی دانشگاه آزاد، واحد تهران مرکز)

چکیده: این مقاله به نقش شناسه‌های فعلی، ضمائر فاعلی و مفعولی و روابط نحوی آنها در نظام مطابقه زازاکی، از زبان‌های ایرانی شمال غربی می‌پردازد. بر اساس دو عامل زمان دستوری و لازم یا متعدی بودن فعل، نظام مطابقه در این زبان به صورت دوگانه، یعنی فاعلی - مفعولی و غیرفاعلی - مفعولی است. مطابقه فاعلی - مفعولی در فعل‌های لازم فارغ از هر زمانی و فعل‌های متعدی زمان حال صورت می‌گیرد و فعل از طریق شناسه‌های فعلی با فاعل مطابقه مستقیم دارد. مطابقه غیرفاعلی - مفعولی در فعل‌های متعدی در زمان گذشته رخ می‌دهد. در این حالت فاعل به صورت غیرفاعلی و بدون مطابقت با فعل ظاهر می‌شود، درحالی‌که مفعول به صورت فاعلی در جمله ظاهر می‌شود و با فعل متعدی گذشته مطابقت دارد. یکی از ویژگی‌هایی زازاکی نبود واژه‌بست در ساخت‌های نحوی است. این ویژگی که در اکثر زبان‌های ایرانی دیده می‌شود در زبان زازاکی وجود ندارد. در عوض زازاکی مطابقه را فقط با حالت‌های فاعلی و مفعولی اسم و ضمیر و شناسه‌های فعلی نشان می‌دهد که در نوع خود جالب توجه است.

کلیدواژه‌ها: نظام مطابقه، ضمائر فاعلی و مفعولی، شناسه‌های فعلی، زازاکی، زبان‌های ایرانی شمال غربی

* این مقاله برگرفته از رساله کارشناسی ارشد نویسنده اول این مقاله است که در گروه زبان‌شناسی دانشکده زبان‌های خارجی دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی انجام شده است.

۱. مقدمه

زازاکی در شرق ترکیه و در قسمت شمال غربی مناطق کردنشین آن تکلم می‌شود. از نظر زبان‌شناسی زازاکی به گروه زبان‌های ایرانی شمال غربی تعلق دارد. این زبان بیش از اینکه به زبان کردی شباهت داشته باشد به زبان گورانی نزدیک است. با اینکه هیچ آمار رسمی درباره جمعیت گویشوران زازاکی در دسترس نیست، احتمالاً جمعیت آنها حدود ۱.۵ الی ۲ میلیون نفر در جنوب شرقی آناتولی است و تقریباً به همان تعداد از زازاها نیز به شهرهای غربی آناتولی و اروپای غربی مهاجرت کرده‌اند یا تحت تأثیر زبان ترکی و کردی دچار همگونی شده‌اند (Paul 2009: 545). زازاکی در مناطق وسیعی از جمله شهرهای درسیم^۱، بینگول^۲، سیورک^۳ و مناطق اطراف دیاربکر^۴ رایج است و بعضاً این گونه‌ها تفاوت‌های چشم‌گیری با یکدیگر دارند. درباره تقسیم‌بندی‌هایی که درباره گویش‌های این زبان صورت گرفته است می‌توان به تقسیم‌بندی زازاکی به دو گویش درسیمی و غیردرسیمی اشاره کرد که البته در درون هر یک از این گویش‌ها تفاوت‌هایی دیده می‌شود (Lezgin 2013: 21).

این مقاله بر آن است تا بر پایه الگوهای پنج‌گانه معرفی شده در مقاله کامری (1978) نظام مطابقه شخصی در زبان زازاکی را مطابق با نقش و کارکرد ضمائر فاعلی و مفعولی و شناسه‌های فعلی برای بازنمایی فاعل فعل لازم (S)، فاعل فعل متعدی (A) و مفعول فعل متعدی (P) بررسی کند. بررسی و تحلیل داده‌های زبانی، مطابق با الگوی به‌کاررفته در کتاب رده‌شناسی زبان‌های ایرانی نوشته دبیرمقدم (۱۳۹۲) در چارچوب رده‌شناسی زبان است. داده‌های زبانی این مقاله را نویسنده اول به‌روش مصاحبه حضوری با دو گویشور بومی میان‌سال در نوروز سال ۱۳۹۷ در شهر دیاربکر، گردآوری، آوانگاری و ثبت کرده است. گونه زبانی بررسی شده در این مقاله متعلق به گویشورانی است که اصالتاً اهل مناطق اطراف و نزدیک دیاربکر هستند و هم‌اکنون در شهر دیاربکر زندگی می‌کنند.

۲. پیشینه پژوهش

تا آنجا که نگارندگان اطلاع دارند پژوهشی نظام‌مند درباره زبان زازاکی توسط محققان ایرانی

1. Dersim

2. Bingol

3. Siverek

4. Diyarbakir

انجام نگرفته است. اغلب پژوهش‌های صورت‌گرفته درباره این زبان ایرانی را محققان خارجی انجام داده‌اند و اخیراً نیز تحقیقاتی را خود گویشوران زازاکی انجام داده‌اند که جالب توجه است. از جمله برجسته‌ترین پژوهشگرانی که جنبه‌های متفاوت زازاکی را بررسی کرده‌اند می‌توان به پاول (1998) و تاد (2008) اشاره کرد. این پژوهشگران جنبه‌های گوناگون دستور زبان زازاکی از جمله آواشناسی، صرف و نحو را بررسی کرده‌اند. اثر پاول در چهار فصل به‌طور مفصل به توصیف این زبان پرداخته است. در فصل اول به دستور زازاکی در گویش چرمیک - سویرک پرداخته است. در فصل دوم درباره جنبه‌های گویش شناختی زازاکی بحث کرده است. در فصل سوم متنی به‌هایی به گویش زازاکی ارائه کرده و بالاخره در فصل چهارم از واژگان زازاکی سخن به میان آورده است. اثر تاد (2008) به دستور زبان زازاکی می‌پردازد. تاد این اثر را در سه فصل منتشر کرده است. فصل اول به ویژگی‌های آواشناختی، فصل دوم به ساخت‌واژه و واژه‌شناسی اختصاص دارد، و در فصل سوم ساختار نحوی این زبان بررسی شده است. گفتنی است در منابع گوناگون نام‌های متفاوتی به زبان مورد بحث این مقاله اطلاق شده است، از جمله این نام‌هاست: زازاکی، کردکی^۱، دملی^۲ و کرمانجکی^۳.

چند اثر نیز از گویشوران زازاکی به تازگی منتشر شده است که قابل توجه است. این آثار به زبان‌های ترکی و زازاکی نوشته شده است. از مهم‌ترین آنها می‌توان به کتاب گرامر کردکی (زازاکی) برای کورمانج‌ها به شیوه مقایسه‌ای اثر لزگین (2013) اشاره کرد. او در این کتاب به جنبه‌های متفاوت دستور زبان زازاکی پرداخته است. این اثر به گویش کردی کورمانجی نوشته شده و شامل ۱۹ فصل است. تمرکز این اثر بر روی دستور زازاکی است و به ساختار جمله، ساختار کُنایی، جنس و دیگر ویژگی‌های زازاکی پرداخته است.

مقاله کریمی (۱۳۹۱) می‌تواند چارچوب مناسبی را برای طرح کلی نظام‌های مطابقه در گویش‌های کُنایی ایرانی نو فراهم سازد. این مقاله که برپایه برنامه کمینه‌گرا نوشته شده است، به تبیین نظری دو الگوی رایج در ساخت کُنایی زبان‌های ایرانی می‌پردازد. در الگوی اول، فاعل در بندهای متعدی زمان گذشته حالت‌نمای کُنایی/ غیرفاعلی و مفعول حالت‌نمای

1. Kirdkī

2. Dimilī

3. Kirmanckī

فاعلی می‌پذیرد. فعل در این الگو به صورت کامل در مشخصه‌های شخص، شمار و جنس با مفعول مطابقه می‌کند. این الگو در کردی شمالی یا کُرمَنجی، بلوچی، تاتی کرینی، تاتی لردی و تا حدودی تاتی کجلی رایج است.

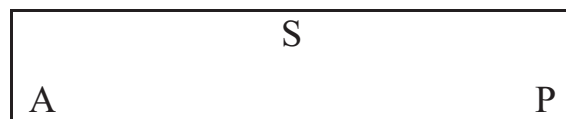
در الگوی دوم، فاعل فعل متعدی حالت کنایی ندارد، بلکه به وسیله یک واژه‌بست غیرفاعلی مضاعف‌سازی می‌شود. فعل با مفعول مطابقه ندارد و شکل پیش‌فرض یعنی شناسه سوم‌شخص مفرد می‌پذیرد. این الگو در برخی دیگر از زبان‌های ایرانی همچون دشتی، لارستانی، کردی مرکزی یا سورانی، تاتی دروی، تاتی کهلی و تاتی گیلوانی حاکم است.

جامع‌ترین اثر درباره رده‌شناسی زبان‌های ایرانی اثر دبیرمقدم (۱۳۹۲) است که براساس دو شاخص رده‌شناختی ترتیب واژه و نظام مطابقه، علاوه بر بررسی زبان فارسی و سیر تاریخی آن، برخی زبان‌های ایرانی نو از جمله بلوچی، دوانی، لارستانی، تالشی، وفسی، کردی، اورامی، لکی، دلواری، نائینی، شهمیرزادی و تاتی را توصیف و تحلیل کرده است. نویسنده کتاب پس از بررسی و تجزیه و تحلیل داده‌های زبانی گردآوری شده از زبان‌های نام‌برده، نتیجه می‌گیرد که در میان زبان‌های ایرانی، زبان فارسی و شهمیرزادی به لحاظ نظام مطابقه یکسره فاعلی - مفعولی هستند (همان: ۱۲۲۲). همچنین گونه بلوچی زابلی (یا همان سیستانی) و گونه‌های متفاوت کردی جنوبی (شامل کردی کلهری و کردی کرمانشاهی) نیز نظام مطابقه یکسره فاعلی - مفعولی دارند. دیگر زبان‌های ایرانی نو بررسی شده شامل بلوچی (ایران‌شهری)، دوانی، لارستانی، تالشی، وفسی، کردی (سنندجی و بانه‌ای)، اورامی، لکی، دلواری، نائینی و تاتی گونه‌هایی هستند که نظام مطابقه در آنها دوگانه است.

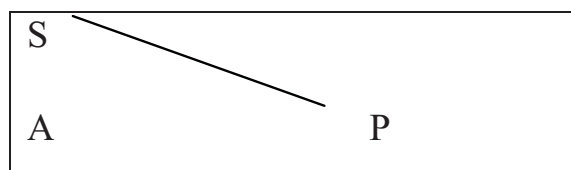
۳. الگوهای پنج‌گانه مطابقه

کامری (۱۹۷۸) پنج نظام منطقاً محتمل برای اختصاص حالت به S (فاعل فعل لازم)، A (فاعل فعل متعدی) و P (مفعول فعل متعدی) ارائه می‌دهد که در ادامه به طور خلاصه بیان می‌شود.

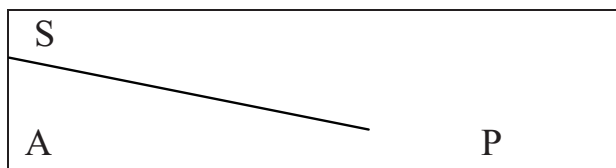
الف) خنثی: در این رده برای هر سه جایگاه نحوی، حالت‌نمای یکسانی به کار برده می‌شود. این حالت‌نما ممکن است صفر باشد.

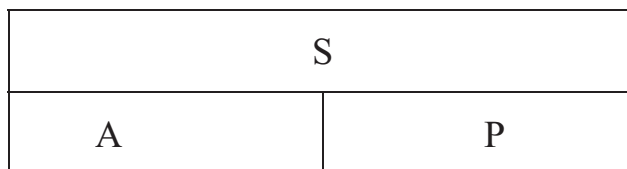
ب) فاعلی - مفعولی: در این رده S و A حالت‌نمای یکسان (حالت فاعلی) دارند و حالت‌نمای دیگری برای P (حالت مفعولی) به کار می‌رود.

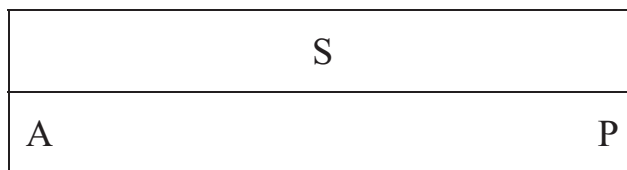
ج) کنایی - مطلق: در این رده S و P حالت‌نمای یکسان (حالت مطلق) دارند و حالت‌نمای دیگری برای A (حالت کنایی) به کار می‌رود.

د) سه‌بخشی: در این رده سه حالت‌نمای متفاوت پیش‌بینی می‌شود که در میان زبان‌های جهان نسبتاً نادر است.

ه) کامری نامی برای این رده اختیار نکرده و معتقد است که چنین نظامی در زبان‌های دنیا یافت نمی‌شود. با وجود این، به لحاظ نظری در این رده A و P حالت‌نمای یکسانی دارند و S حالت‌نمای متفاوتی دارد.

کامری جلوه دیگری از حالت‌نمایی در زبان‌ها را توضیح می‌دهد که از طریق مطابقه فعل است. او هر دو شیوه حالت‌نمایی را صرفی دانسته است (دبیرمقدم ۱۳۹۲: ۶۳).

۴. سازه‌های اصلی در الگوی نظام مطابقه زازاکی

در این بخش ابتدا سازه‌های مشارک در نظام مطابقه زازاکی ارائه و هرکدام به تفصیل توصیف خواهند شد.

۱.۴. ضمایر

ضمایر در زبان زازاکی به دو گروه فاعلی و مفعولی تقسیم می‌شوند و در اغلب موارد از یکدیگر متمایزند.

۱.۱.۴. ضمایر فاعلی

جدول ۱ ضمایر فاعلی را نشان می‌دهد که در سه جایگاه نحوی فاعل فعل لازم (S)، فاعل فعل متعدی (A) با ستاک حال و مفعول فعل متعدی (P) با ستاک گذشته ظاهر می‌شوند. گفتنی است اسم‌های دارای حالت فاعلی در همه زمان‌ها خنثی و بی‌نشان هستند.

جدول ۱. ضمایر فاعلی

جمع	مفرد	
ma	æz	اول شخص
ʃima	ti	دوم شخص
e:	o	سوم شخص (مذکر)
	a	سوم شخص (مؤنث)

مثال‌های زیر کاربرد ضمایر فاعلی را نشان می‌دهند:

- 1) **æz** jæn-a من می‌آیم.
 من ^۱اشم - آی
- 2) **æz** amæ-j-a من آمدم.
 من ^۱اشم - آوای میانجی - آمد
- 3) **æz** to ra hæz kæn-a من تورا دوست دارم (من از تو خوشم می‌آید).
 من ^۱اشم - کن ^۱حظ ^۱از ^۱تو

- 4) **ti min vi: næn-i:** تو من را می‌بینی.
 تو من بین^۱ - شم^۲
- 5) **min ti di: -Ø** من تو را (مذکر) دیدم.
 من تو دید - شم^۲
- 6) **to æz di: -j-a** تو مرا دیدی.
 تو من آوای میانجی - دید من تو

۲.۱.۴. ضمایر مفعولی

جدول ۲ ضمایر مفعولی را نشان می‌دهد که در دو جایگاه نحوی مفعول فعل متعدی با ستاک حال (P) و فاعل فعل متعدی با ستاک گذشته (A) ظاهر می‌شوند. شایان ذکر است برخلاف حالت فاعلی، اسم‌هایی که حالت مفعولی دارند نشان‌دار هستند.

جدول ۲. ضمایر مفعولی

جمع	مفرد	
ma	mi(n)	اول شخص
ʃima	to	دوم شخص
i:nan	æj	سوم شخص (مذکر)
	ajæ	سوم شخص (مؤنث)

کاربرد ضمایر مفعولی در مثال‌های زیر نشان داده شده است:

- 7) **æz to ra hæ s kæn-a** من تو را دوست دارم (من از تو خوشم می‌آید)
 من تو از حظ - گن^۱ - شم^۲
- 8) **ti min vi: næn-i:** تو من را می‌بینی.
 تو من بین^۱ - شم^۲
- 9) **min ti di: -Ø** من تو را دیدم.
 من تو دید - شم^۲

- 10) to æz di:-j-a تو مرا دیدی.
 اش م- آوای میانجی- دید من تو
- 11) e: kitab-i: hære:næn-e: آنها کتاب را می‌خرند.
 اش ج^۱- خر مفعولی- کتاب آنها
- 12) æz rozan-æ šinasnæn-a من روزان را می‌شناسم.
 اش م- شناس مؤنث- روزان من

مطابق با پنج نظام منطقاً محتمل کامری، زبان زازاکی وضعیت «ب» و «ج» یعنی فاعلی - مفعولی و کنایی - مطلق را اختیار کرده است. به این صورت که در الگوی فاعلی - مفعولی، در فعل‌های لازم فارغ از هر زمانی و فعل‌های متعدی زمان حال، فاعل به صورت حالت فاعلی ظاهر می‌شود و شناسه فعل با آن مطابقت می‌کند. اما در الگوی کنایی - مطلق، در فعل‌های متعدی زمان گذشته، فاعل به صورت حالت غیرفاعلی و مفعول به صورت حالت فاعلی ظاهر می‌شود. در ضمن، مطابقه فعل با مفعول صورت می‌گیرد.

۲.۴. شناسه‌های فاعلی / مفعولی

در انگاره فاعلی - مفعولی، شناسه‌های فعلی با فاعل فعل لازم، فارغ از زمان، و فاعل فعل متعدی زمان حال مطابقت دارند، در حالی که در الگوی کنایی - مطلق، شناسه‌های فعلی با مفعول فعل متعدی گذشته مطابقت می‌کنند.

جدول ۳. شناسه‌های فاعلی / مفعولی

جمع	مفرد		
-e:	-a	اول شخص	
-e:	-i:	مذکر	دوم شخص
	-a	مؤنث	
-e:	-o	مذکر	سوم شخص
	-a	مؤنث	

در زیر مثال‌هایی برای نمونه ارائه می‌شود:

13)	æz	ʃin-a	من می‌روم.
	من	۱ش م-رو	
14)	ti	ʃin-i:	تو می‌روی (مذکر).
	تو	۲ش م مذکر-رو	
15)	ti	ʃin-a	تو می‌روی (مؤنث).
	تو	۲ش م مؤنث-رو	
16)	o	ʃin-o	او می‌رود (مذکر).
	او	۳ش م مذکر-رو	
17)	a	ʃin-a	او می‌رود (مؤنث).
	او	۳ش م مؤنث-رو	
18)	ma	ʃin-e:	ما می‌رویم.
	ما	۱ش ج-رو	
19)	ʃima	ʃin-e:	شما می‌روید.
	شما	۲ش ج-رو	
20)	e:	ʃin-e:	آنها می‌روند.
	آنها	۳ش ج-رو	
21)	æz	ʃi:-j-a	من رفتم.
	من	۱ش م-آوای میانجی-رفت	
22)	ti	ʃi:-j-i:	تو رفتی (مذکر).
	تو	۲ش م مذکر-آوای میانجی-رفت	
23)	ti	ʃi:-j-a	تو رفتی (مؤنث).
	تو	۲ش م مؤنث-آوای میانجی-رفت	
24)	o	ʃi:-j-o	او رفت (مذکر).
	او	۳ش م مذکر-آوای میانجی-رفت	
25)	a	ʃi:-j-a	او رفت (مؤنث).
	او	۳ش م مؤنث-آوای میانجی-رفت	
26)	ma	ʃi:-j-e:	ما رفتیم.
	ما	۱ش ج-آوای میانجی-رفت	

- 27) **fima** **ʃi:-j-e:** شما رفتید.
 شما ۲ش ج - آوای میانجی - رفت
- 28) **e:** **ʃi:-j-e:** آنها رفتند.
 ۳ش ج - آوای میانجی - رفت
- 29) **æz** **to** **vi:næn-a** من تو را می‌بینم.
 ۱ش م - بین
- 30) **æz** **æj** **vi:næn-a** من او را (مذکر) می‌بینم.
 ۱ش م - بین
- 31) **æz** **ɑjæ** **vi:næn-a** من او را (مؤنث) می‌بینم.
 ۱ش م - بین
- 32) **æz** **ʃima** **vi:næn-a** من شما را می‌بینم.
 ۱ش م - بین
- 33) **æz** **e:** **vi:næn-a** من آنها را می‌بینم.
 ۱ش م - بین
- 34) **mi** **ti** **di:-Ø** من تو را (مذکر) دیدم.
 ۲ش م - دید
- 35) **mi** **ti** **di:-j-a** من تو را (مؤنث) دیدم.
 من تو ۲ش م مؤنث - آوای میانجی - دید
- 36) **mi** **o** **di:** من او را (مذکر) دیدم.
 من او ۳ش م مذکر - آوای میانجی - دید
- 37) **mi** **a** **di:-j-a** من او را (مؤنث) دیدم.
 من او ۳ش م مؤنث - آوای میانجی - دید
- 38) **mi** **ʃima** **di:-j-i:** من شما را دیدم.
 من شما ۲ش ج - آوای میانجی - دید
- 39) **mi** **e:** **di:-j-i:** من آنها را دیدم.
 من آنها ۳ش ج - آوای میانجی - دید

۵. فعل‌های کمکی

همان‌گونه‌که در مثال‌های زیر پیداست، فعل‌های کمکی زمان حال، همانند فعل‌های اصلی زمان حال صرف می‌شوند و با فاعل خود تطابق دارند. در فعل‌های گذشته فاعل به صورت

حالت غیرفاعلی و فعل گذشته به صورت شکل ساده فعل ظاهر می‌شود.

- 40) o ʃe:n-o bi-jær-o می‌تواند بیاید (مذکر).
 ۳ش م - آوای میانجی - آی - التزامی ۳ش م - توان او
- 41) a ʃe:n-a bi-jær-a می‌تواند بیاید (مؤنث).
 ۳ش م - آوای میانجی - آی - التزامی ۳ش م - توان او
- 42) e: ʃe:n-e: bi-vaʒ-e: آنها می‌توانند بگویند.
 ۳ش م - گوی - التزامی ۳ش م - توان آنها
- 43) mi waʃt sæjhat-e: jæwna nista n-e: bi-kær-a می‌خواستم به یونان سفر کنم.
 ۱ش م - کن - التزامی حالت مفعولی - یونان هسته‌نما - سفر خواست من
- 44) wazæn-o pilot bi-b-o می‌خواهد خلبان شود.
 ۳ش م - شو - التزامی خلبان ۳ش م - خواه
- 45) wazæn-e: bi-vaʒ-e: la ne: za n-e: می‌خواهند بگویند اما نمی‌دانند.
 ۳ش ج - دان - نفی اما ۳ش ج - گوی - التزامی ۳ش م - خواه
- 46) o ha jo nan wæn-o او (مذکر) دارد غذا می‌خورد.
 ۳ش م مذکر - خور نان است درحالِ او
- 47) a ha ja nan wæn-a او (مؤنث) دارد غذا می‌خورد.
 ۳ش م مؤنث - خور نان است درحالِ او
- 48) e: ha je: nan wæn-e: آنها دارند غذا می‌خورند.
 ۳ش م ج - خور نان هستند درحالِ آنها
- 49) o ha jo nusæn-o او (مذکر) دارد می‌نویسد.
 ۳ش م - نویس است درحالِ او
- 50) a ha ja nusæn-a او (مؤنث) دارد می‌نویسد.
 ۳ش م - نویس است درحالِ او

۶. نظام مطابقه در زازاکی

نظام مطابقه در زازاکی دوگانه است. این نظام به صورت مطابقه فاعلی - مفعولی و غیرفاعلی - مفعولی است. در این بخش صورت‌های گوناگون مطابقه در زازاکی با ذکر مثال ارائه می‌شود.

۱.۶. مطابقهٔ فاعلی - مفعولی

براساس الگوی پنج‌گانهٔ منطقاً محتمل نظام مطابقهٔ کامری، در الگوی فاعلی - مفعولی S و A حالت‌نمای یکسان (حالت فاعلی) دارند و حالت‌نمای دیگری برای P (حالت مفعولی) به‌کار می‌رود. تطابق در فعل لازم (فارغ از هر زمانی) و فعل‌های متعدی زمان حال در الگوی ۱ مشاهده می‌شود.

الگوی ۱. مطابقهٔ فاعلی - مفعولی

فاعل فعل لازم (S) فعل (زمان حال/ گذشته) + شناسهٔ فاعلی

فاعل فعل متعدی (A) مفعول (بدون مطابقهٔ فعلی) فعل (زمان حال) + شناسهٔ فاعلی

در این الگو فاعل فعل لازم (S) و فاعل فعل متعدی (A)، با مطابقهٔ مستقیم از طریق شناسهٔ فعلی بازنمایی می‌شوند. مفعول فعل متعدی (P) نیز به‌صورت حالت غیرفاعلی و بدون مطابقه با فعل در جمله ظاهر می‌شود. مثال‌های زیر نشان‌دهندهٔ مطابقهٔ فعل و فاعل است. در این مثال‌ها تطابق مفعول و فعل دیده نمی‌شود:

51)	æz	to	ra	hæs	kæn-a	من تو را دوست دارم.
	من	تو	از	حظ	۱ش-م-کن	
52)	æz	kitab-i:	hære:	næn-a		من کتاب را می‌خرم.
	من	مفعولی - کتاب	۱ش-م-خر			
53)	e:	kitab-i:	hære:	næn-e:		آنها کتاب را می‌خرند.
	آنها	مفعولی - کتاب	ش ۳-خر			
54)	æz	to	vi:næn-a			من تو را می‌بینم.
	من	تو	۱ش-م-بین			
55)	ti	min	vi:næn-i:			تو من را می‌بینی.
	تو	من	۲ش-م-بین			
56)	æz	jæn-a				من می‌آیم.
	من	۱ش-م-آی				
57)	e:	jæn-e:				آنها می‌آیند.
	آنها	۱ش-م-آی				

- 58) **æz amæ-j-a** من آمدم.
 ۱ش م - آوای میانجی - آمد من
- 59) **e: amæ-j-e:** آنها آمدند.
 ۳ش ج - آوای میانجی - آمد آنها

۲.۶. مطابقه غیرفاعلی - مفعولی

این الگو در بندهای ساخته شده با فعل متعدی در زمان گذشته و زمان‌های مشتق از آن بازنمایی می‌شود. مفعول که دارای حالت فاعلی است، به صورت اسم یا ضمیر جدا ظاهر می‌شود و فقط از طریق مطابقه مستقیم، یعنی با شناسه‌های مفعولی در پایان ستاک گذشته فعل بازنمایی می‌شود. به عبارت دیگر، فعل‌های متعدی گذشته با مفعول مطابقت دارند.

الگوی ۲. مطابقه غیرفاعلی - مفعولی (کنایی - مطلق)

فاعل فعل لازم (S) (مطابقه مستقیم) فعل (زمان حال/ گذشته) + شناسه فاعلی
 فاعل فعل متعدی (A) مفعول (مطابقه فعلی) فعل (ستاک گذشته) + شناسه مفعولی

مثال‌های زیر مطابقه فعل با مفعول را نشان می‌دهند:

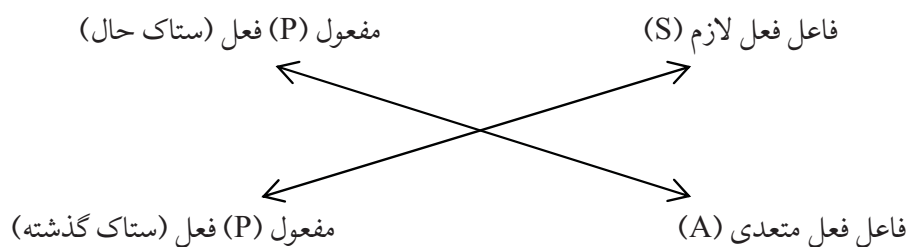
- 60) **mi kitab hære:n-a** من کتاب را خریدم.
 ۳ش م - خرید کتاب من
- 61) **i:nan kitab hære:n-a** آنها کتاب را خریدند.
 ۳ش م - خرید کتاب آنها
- 62) **ma e: kitab-i: hære:na-j-e:** ما آن کتاب‌ها را خریدیم.
 ۳ش ج - آوای میانجی - خرید جمع - کتاب ما آنها
- 63) **i:nan e: kitab-i: hære:na-j-e:** آنها آن کتاب‌ها را خریدند.
 ۳ش ج - آوای میانجی - خرید جمع - کتاب آنها آنها
- 64) **mi e: di:-j-i:** من آنها را دیدم.
 ۳ش ج - آوای میانجی - دید من آنها

65)	æj	æz	di:-j-a	او من را دید.
	او	من	۱ش م- آوای میانجی - دید	
66)	mi	ti	di:-j-i/a	من تو را دیدم.
	من	تو	۲ش م- آوای میانجی - دید	
67)	æj	e:	zæn-i: di:-j-i:	او آن زنان را دید.
	او	آنها	۳ش ج- آوای میانجی - دید جمع- زن	

۷. انطباق نقش‌های دستوری

الگوی ۳ انطباق نقشی را در میان انگاره‌های فاعلی - مفعولی و غیرفاعلی - مفعولی نشان می‌دهد. شناسه‌های مطابقه فاعلی برای بازنمایی فاعل فعل متعدی (A) در زمان حال همانند شناسه‌های مطابقه مفعولی در الگوی غیرفاعلی - مفعولی، رده کنایی - مطلق برای بازنمایی مفعول صریح یا غیرصریح هستند. دبیرمقدم (۱۳۹۲: ۴۳۱) عنوان می‌کند که اگر انطباق بین نقش‌های دستوری را با خط مستقیم برقرار کنیم، شکلی متقاطع (الگوی ۳) همانند علامت ضربدر نمایان می‌شود. از این رو نقش وارونگی کامل را نقش وارونگی متقاطع نیز نامیده است.

الگوی ۳. مطابقه نقشی

همان‌گونه که در مثال‌ها مشاهده شد، فاعل فعل متعدی گذشته (A) و مفعول فعل ستاک حال (P) به صورت حالت غیرفاعلی نمایان شده و تطابق با فعل صورت نمی‌گیرد (مثال‌های ۷-۱۲). از طرف دیگر فاعل فعل لازم (S)، فارغ از هر زمانی، و مفعول (P) فعل ستاک گذشته به صورت حالت فاعلی نمایان می‌شوند که تطابق با فعل در آنها صورت می‌گیرد (مثال‌های ۱-۶).

۸. نتیجه‌گیری

در این مقاله الگوهای مطابقه در زبان زازاکی معرفی شد. زازاکی برای بازنمایی فاعل فعل لازم (S)، فاعل فعل متعدی (A) و مفعول فعل متعدی (P) از دو انگاره اصلی بهره می‌برد. اولی انگاره فاعلی - مفعولی است که فقط در فعل‌های لازم (فارغ از هر زمانی) و فعل‌های متعدی زمان حال مشاهده می‌شود. دومی انگاره غیرفاعلی - مفعولی است که در بندهای ساخته‌شده از فعل‌های متعدی در زمان گذشته و زمان‌های مشتق از آن دیده می‌شود و باتوجه به چگونگی نمود مفعول، زازاکی رده کنایی - مطلق را اختیار می‌کند.

وجود رده کنایی - مطلق و عدم وجود رده سه‌بخشی در زبان زازاکی تأییدی بر این گفته کامری (1978) است که چنین الگوهایی در میان زبان‌های جهان نسبتاً نادر است یا وجود ندارد. نکته جالب توجه درباره زبان زازاکی عدم وجود واژه‌بست فاعلی و غیرفاعلی است که این ویژگی برخلاف اغلب زبان‌های ایرانی است.

باتوجه به اهمیت این زبان ایرانی که در خارج از مرزهای ایران به کار می‌رود و ارتباط نزدیک آن با هورامی و گویش‌های زبان کردی، امید است که با پژوهش‌های دقیق و منظم، ابهامات موجود درباره این زبان برطرف شود. به نظر نگارندگان یکی از مهمترین ابهامات زبان زازاکی مربوط به مسائل رده‌شناختی و ارتباط آن با هورامی و نیز ارتباط آن دو با زبان کردی است.

منابع

- دبیرمقدم، محمد، ۱۳۹۲، رده‌شناسی زبان‌های ایرانی، تهران.
- کریمی، یادگار، ۱۳۹۱، «مطابقه در نظام کنایی (ارگتیو) زبان‌های ایرانی: رقابت واژه‌بست و وند»، مجله پژوهش‌های زبان‌شناسی، س ۴، ش ۲، ص ۱-۱۸.
- Comrie, B., 1978, "Ergativity", *Syntactic Typology: Studies in the Phenomenology of Language*, ed. W. Lehmann, Sussex, pp. 329-394.
- Lezgin, R., 2013, *ji bo kurmancanbi awaye muqayeseyi: gramera kirdki (zazaki)*, Diyarbakir.
- Paul, L., 1998, *Zazaki: Grammatik und Versuch einer Dialektologie*, Wiesbaden.
- _____, 2009, "Zazaki", *The Iranian Languages*, ed. G. Windfuhr, London, pp. 545-586.
- Todd, T. L., 2008 [1985], *A Grammar of Dimili Also Known as Zaza*, Electronic Publication.

